

УДК.17.

И.РАЗЗАКОВДУН АГАРТУУЧУЛУККА КОШКОН САЛЫМЫ

Токтогулова Г. Т.
ЖАМУ, Жалал-Абад ш.
toktogulova.72@mail.ru

Аннотация

Бул макалада И.Раззаковдун кыргыз агартуусуна кошкон салымына философиялык анализ берилди.

Annotation

This article provides a philosophical analysis of the contribution in the Kyrgyz I.Razzakova enlightenment.

Кыргыздар Орто Азиядагы эң байыркы эл. Башка улуттар сыяктуу эле алардын арасынан даанышман ойчулдар, Ата-Мекени үчүн ак дилинен кызмат көрсөткөн патриоттор, эли журтунун башын бириктирген көсөм жол башчылар белгилүү болуп келген. Алар жөнүндөгү маалыматтардын кээ бирлери тарых беттеринде учкай айтылып калгандыгы да маалым. Анткени XIX кылым кыргыз тарыхында сабатсыздыктын сазына баткан кыргыз жашоосунун бир көрүнүшүн чагылдырат. Анча-мынча кат тааныган инсандарыбыз кыргыз элинин ошол доордогу абалы, эл башчылары жөнүнө азыноолак жазып калтырышкан. Атап айтсак, Молдо Нияз, Тоголок Молдо, Алдаш Молдо, Молдо Кылыч, Нур Молдо, Ниязалы Молдо жана башкалар. Ал эми толук маалыматты жеткирүүгө сабатсыздыктын терс таасирлери өз кедергисин тийгизген.

Агартуучулук XIX кылымдагы кыргыз эли үчүн коомдук зарылдык болуп саналган. Кыргызстанда агартуучулук XIX кылымдын экинчи жарымынан баштап калыптана баштаган. Буга көптөгөн факторлор негиз болгон. Алардын бири Кыргызстандын Россиянын курамына кошулушу менен орус элинин алдыкы экономикасы жана агартуучулук ойлору жергиликтүү элдин аң-сезимине чоң таасир берген. Экинчи фактор 1917-жылдагы улуу Октябрь революциясынан кийин кыргыз эли сабаттуу, экономикалык жана маданияты өнүккөн өлкөлөргө теңеле алды. Октябрь революциясы алып келген жаңы заман Исхак Раззаковдой зээндүү, таланттуу, чыгаан адамдарыбызды окутту, билимге сугарды, тарбиялады. Исхак Раззаковдун замандаштарынын эскерүүлөрүнө караганда, ал бала кезинен оор турмушта чоңойгондугуна карабастан зээндүү, чыйрак, жолдоштору менен дайыма ынтымакта жашаган, эмгектенүүнү сүйгөн сапаттарга жана адамдарды таң калтырган сырларга ээ болгондугу маалым.

Апсамат Масалиевдин эскерүүсүндө «кийинки кездерде бул сонун сапаттары кеңейип, өөрчүп, Исхак Раззаков ар бир кишиге улутуна карабастан,- мейли кыргыз болсун, же өзбек, орус, тажик... болсун-баарын бирдей мамиле жасаган чыныгы интернационалист инсанга айланат. Кандай маселе менен болбосун аңгемелешкен адамдарды дароо өзүнө жакындатып, тартып алган касиеттүү киши эле¹ дейт.

Исхак Раззаков кыргыз элинин кызыкчылыктары менен бирге болуп, ошонун ичинде агартуу тармагына да олуттуу салым кошту. Анын мындай сапатын А.Масалиев «өтө уюштургуч, иш билгичтик, чынчылдык, адамга күйүмдүү касиет-сапаттарын, билимин жана илимин Ата-Мекенибиздин өркүндөп өсүүсүнө багыттады, бардык күчүн жумшады. Республикада илим-билим өөрчүдү, сабатсыз, кат тааныбаган адам калбады. Булардын баарын конкреттүү мисалдар, ондогон жаңы курулган объектилер, окуу

¹ Улуу инсан Бишкек, 1996, 8-бет

жайлары, даярдалган адистердин саны, адабият менен маданиятта болгон өзгөрүштөр жана башка көптөгөн фактыларды келтирип далилдөөгө болот²».

Анткени ал кадр маселесине өзгөчө көңүл бурган инсандардан. Ошол доордогу докладдарында, пленумдарда, чоң саясий жыйындарда сүйлөгөн сөзүндө ушул маселеге өтө көп токтолгон. Коомго зарыл адистерди даярдамайын, биз алдыга өсө албайбыз, ошондуктан адистерди даярдап, алардын арасынан илимге шыктууларын тандап алып, алардын билимин өркүндөтүүгө шарт түзүшүбүз керек деп баса белгилеген. Ошого байланыштуу 1950-жылдардан баштап Кыргызстандын көптөгөн жаштарына чет өлкөрдөн, айрыкча, Москва, Ленинграддан билим алууга шарт түзүлүп, инженерлерди даярдоочу техникалык институттарга көбүрөөк жиберилген. А.Масалиевдин эскерүүсүндө бул жагдайга мындайча токтолот «Менин өзүмдүн Москванын Тоо кен институтуна барып кирүүмө Исхак Раззаков себепкер болгон. Бирок борбор шаарлардагы техникалык окуу жайларга кирүү оңой эмес болучу. Ал үчүн орус тилин жакшы билүү керек эле. Мына ошондуктан, кыргыз жаштарынын келечегин ойлоп, эл башчылар 8- 9- 10- класстарда окуган кыргыз мектептеринде кыргыз тили жана адабиятынан башка бардык сабактар орус тилинде берилсин деген чечим кабыл алышкан. Бул чечим жер жерлерде толук колдоого алынган, балдарыбыздын билимдүү, илимдүү болушуна оң таасирин тийгизген»³.

Демек мамлекетибизде билим алуу, агартуучулук багыттар алга жылды. Жогорку жана орто окуу жайларынын саны өстү. Жергиликтүү кадрларды даярдоо, аларды тарбиялап өстүрүү маселесин Исхак Раззаков өзү көзөмөлдөгөн.

XX-кылымдын 20-30-жылдарында кыргыз элинде сабатсыздык бир кыйла деңгээлде жоюлуп, агартууну өнүктүрүү аракеттери жүргүзүлгөн. Мындай аракеттерди андан ары өнүктүрүүдө Исхак Раззаковдун да салымы чоң экендигин замандаштары өз эскерүүлөрүндө баса белгилешет. Замандашы К.Качкеев И.Раззаковдун өзгөчөлөнгөн башкаруу жөндөмдүүлүгүн баса белгилөө менен, «И.Раззаков Кыргызстанда жогорку окуу жайлары менен илим изилдөө институттарынын жана кыргыздын улуттук илимдер академиясынын ачылышына түздөн түз салым кошту, иштиктүү аракет жасады. Ушуга байланыштуу мен төмөнкүлөргө токтолуп кетким келет.

1950-жылы ноябрь айында Кыргызстанда марксизм-ленинизм илим изилдөө институту ачылды, андан кийин ал Кыргызстандын, партиянын тарыхын изилдөөчү мекемеге айланды.

1951-жылы 30-августа Фрунзе шаарында Кыргыз мамлекеттик университети ачылды. Бул окуу жайына ал дайыма көз салып жүрдү, таланттуу кадрлар менен толуктап турду.

1954-жылы декабрь айында Фрунзе шаарында Кыргыз ССРинин илимдер академиясы ачылды. Ошондой эле И.Раззаков кыргыз жаштарынын Москва шаарынан билим алышына да шарт түздү»⁴

Алтымышев Арстанбектин эскерүүсүнү саресеп салсак, ал «мен Исхак Раззаковдун ишке да, сөзгө да чебердигин, өзгөчө, акылмандыгын Москвада аспирантурада окуп жүргөн учурда – 1952-жылдары байкадым. Ошондо Кыргызстандын элчилиги атайын кабар менен кыргызстандык студенттерди, аспиранттарды чогултат. Жолугушкандардын алдында Раззаков 40 мүнөтчө сүйлөдү. Ал мезгилде кыргыз эли илимге суусап турган чак. Болгону Кыргызстан боюнча бир илимдин доктору, эки кандидаты бар эле. Сөзүн баштап, ал киши бизге мындайча кайрылды: «Силер студенттер, аспиранттар, эртеңки күндүн докторлору, академиктери, профессорлору отурасыңар. Келечекте элди башкаруучу, жетекчилер да

² Көрсөтүлгөн адабият 11-бетте

³ Көрсөтүлгөн адабият 13-бетте

⁴ Улуу инсан (Эскерүүлөр) Бишкек «Учкун» 1996 24-бет

силерсиңер»-деп дагы толгон ишеним жүктөрдү билдирип, баарыбызга эртеңки күнгө үмүттүү көз арттырды⁵.

Ал эми Түгөлбай Сыдыкбековдун эскерүүсүндө «Исхак иштеген кезде «Манасты» изилдөө иши күчөдү, мааракесин өткөрүү, тоюн өткөрүү үчүн түркологдор, окмуштуулар, жазуучулар; өзүбүздүн республика эле эмес, Ленинграддан, Москвадан, Алма-Атадан, Ташкенттен келишип, илимий конференциялар болуп, ошого жетекчилик кылып, акыл-насаатын айтып дем берип турган Исхак Раззаков болду»⁶ дейт.

Ошондой эле ал өз сөзүндө «Исхак Раззаковдун тушунда академия, университет, политехникалык институт ачылды. Кыскасын айтканда, экономиканын очогу, өркүндөгөн маданияттын булагы агып, эл чарбасынын бардык тармагы кеңири жолго коюла баштаган мезгили болчу»⁷.

Ал эми Исхак Раззаковдун көрөгөчтүгүн, көсөмдүгүн, иш билгилигин, айрыкча мамлекетибиздин агартуу тармагына салым кошкондугун Сүйүнбай Эралиев өзүнүн «Көсөм эле» деген макаласында баса белгилеген. Исхак Раззаковдун акылгөй жетекчилиги, даанышман инсандыгы, терең философиялык мазмундуу ойлору бүгүнкү тарых беттеринен орун алды. Эң өкүнүчтүүсү биз анын эмгекчилдигин, андагы артыкчылыктарды өз доорунда барктап, баалай албадык. Эми кеч болсо да келечек муундарга анын айтып кеткен мазмундуу ойлорун илимий макалада чагылдырууну туура көрдүм.

«Ак иштеген адам акыры жамандык көрбөйт...»;

«...Мен эмне иштеп эмне бүтүрдүм? Ким үчүн эмгек кылдым? Эл калыс...?»;

«Касташуудан кач, бирок адилдиктен тайба...»;

«Иштен качкан адам – идирексиз адам. Инабаттуу өмүр сүрөм десең иштен тажаба...Иштей бил... Иш сенин зарылдыгың болгондо гана турмуштун өтөлүнө чыга жашайсыз...»;

«...Намыстуу болсоң – жеңишиң арбын болот...»;

«...Бирөөлөрдүн күчтүүлүгүнөн коркпо, өзүңдүн чабалдыгыңан корк»;

«...Бай жашоого болот, бирок өрнөктүү жашоо кыйын...».

И.Раззаковдун күндөлүгүнөн

Исхак Раззаковдой кыргыз элинин камын ойлогон эр азаматтарды эч качан өз эли эсинен чыгарбайт. Улуу инсандын жаркын элеси түбөлүк унутулбайт.

⁵ Улуу инсан эскерүүлөр Бишкек 1996, 205-бет

⁶ Көрсөтүлгөн адабият 36-бет

⁷ Ушул эле адабиятта 37-бет